

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ
НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ В ІНШОМОВНІЙ
АУДИТОРІЇ

Оксана ТРУМКО

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету "Львівська політехніка", Львів (Україна)
oksana_trumko@ukr.netTHEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES
OF TEACHING INDIRECT SPEECH ACTS IN A FOREIGN-
LANGUAGE AUDIENCE

Oksana TRUMKO

International Institute of education, culture and relations with the
diaspora Lviv Polytechnic National University, Lviv (Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3816-6164>

Оксана Трумко. Теоретико-методологические основы преподавания косвенных речевых актов в иноязычной аудитории. В статье освещены вопросы преподавания косвенных речевых актов в иноязычной аудитории. Рассмотрены основные средства реализации косвенных директивов (просьбы, приказа, совета, разрешения, запрета и угрозы), комиссивов (согласия и отказа), репрезентативов (одобрения, несогласия и возражения), экспрессивов (комплимента, прощения и иронии) и декларативов (информирования), изучаемых иностранцами на уровне владения украинским языком В2. **Актуальность исследования** обусловлена необходимостью освещения проблемы преподавания косвенных речевых актов в иноязычной аудитории. Для достижения поставленной цели использованы следующие **методы**: описательный, сравнительный, лексико-семантический и контекстуальный анализ. **Научная новизна** заключается в том, что впервые проанализированы средства выражения косвенных речевых актов в украинском языке для дальнейшего их изучения в иноязычной аудитории. **Выводы.** Доказано, что учебно-методические материалы по украинскому языку как иностранному должны содержать примеры использования косвенных речевых актов в процессе коммуникации. Это позволит иноязычному, изучая украинский язык, усвоить особенности непрямого общения и будет способствовать формированию коммуникативной компетентности, обеспечивая адекватную речевую и поведенческую реакцию.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, уровни владения украинским языком как иностранным, косвенный речевой акт, языковые средства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування комунікативної компетенції, на що, власне, спрямована сучасна методика викладання української мови як іноземної, передбачає знання особливостей комунікативної поведінки в різних ситуаціях спілкування, тобто засвоєння основ реалізації у процесі спілкування різноманітних мовленнєвих актів.

Мовленнєвий акт – це "цілеспрямована мовленнєва дія, яку здійснюють відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яку розглядають в межах прагматичної ситуації"¹. Мовленнєвий акт по-новому ставить питання про співвідношення граматики мови з одного боку і мислення з іншого, оскільки не можна говорити про розуміння речення тільки в його буквальному значенні: необхідно встановити мету, з якою воно було висловлене. Він включає прагматичне розуміння контексту, ролі мовця та адресата, що лежать у рамках

конвенцій і норм конкретного суспільства².

Дж. Серль виділяє 5 типів мовленнєвих актів: репрезентативи, або асертиви = Я стверджую; директиви = Я наказую; комісиви = Я обіцяю; експресиви – виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості (вибачення, привітання, співчуття); декларативи – встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю³.

Мовленнєві акти можуть бути як прямими, так і непрямыми. Під непрямыми мовленнєвими актами розуміють такі акти, у яких реалізуються два наміри: один – прямий, інший – непрямий, тобто коли "речення, що містить показники іллокутивної сили для одного типу іллокутивного акту, може виголошуватися для здійснення, окрім цього, іллокутивного акту іншого типу"⁴. Наприклад: вислів "Іде дощ!" можна трактувати не тільки як пряму констатацію факту, а і як повідомлення про те, що: 1) треба сидіти у приміщенні; 2) я люблю дощову погоду; 3) потрібно взяти парасольку тощо⁵.

¹ Batsevych F. Narysy z lnhvistychnoi prahmatyky [Essays on linguistic pragmatics], Lviv, 2010, P. 131 [in Ukrainian].

² Demiankov V. Z. "Teoriya rechevykh aktov" v kontekste sovremennoy lingvisticheskoy literatury (Obzor napravleniy) [The Theory of speech acts in the context of modern foreign language literature (Review directions)], *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Teoriya rechevykh aktov* [New in Foreign linguistics. Theory of speech acts], 1986, Iss. 17, P. 228 [in Russian].

³ Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language, Cambridge, 1976, P. 186 [in English].

⁴ Serl Dzh. "Kosvennyye rechevyye akty" [Indirect speech acts], *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Teoriya rechevykh aktov* [New in Foreign linguistics. Theory of speech acts], 1986, Iss. 17, P. 195 [in Russian].

⁵ Matsiuk Z. "Linhvistychni osnovy metodyky vykladannia hramatyky ukrainskoi movy yak inozemnoi" [Linguistic fundamentals for methodology of teaching the Ukrainian grammar as a foreign one], *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], 2007, Iss. 2, P. 38 [in Ukrainian].

Розрізняють 3 типи непрямих мовленнєвих актів: 1) непрямі акти, значення яких визначається на рівні тексту; 2) непрямі акти, сутність яких розкривається тільки на основі загальної ситуації спілкування; 3) іллокутивні акти, непряме значення яких потенційно є у самому висловлюванні⁶. До першої групи належать висловлювання, в яких непряме значення певною мірою визначається лексичним складом речення (модальними дієсловами, частками), до другої – висловлювання, непряме значення детерміновано не стільки змістом усього речення, скільки контекстом і тими екстралінгвістичними умовами, у яких відбувається спілкування. До останнього типу зараховують висловлювання, які не мають ніякої вказівки на дію адресата⁷.

Використовуючи непрямий мовленнєвий акт, мовець розраховує не тільки на мовні знання співрозмовника, а й на його здатність до умовиводів на основі різних немовних знань: знань умов успішності мовленнєвих актів, принципів спілкування, тому одним з основних завдань УМІ є навчити іношомовця розрізняти непрямі мовленнєві акти та правильно на них реагувати. Без знання специфіки організації непрямих мовленнєвих актів та їх засобів передачі українською мовою неможливо досягти високого рівня лінгвістичної компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвістиці вже описано особливості викладання імперативних мовленнєвих жанрів (О. Даскалюк), мовленнєвих жанрів прохання (М. Баліцька) та жарту (Г. Швець), ствердження та заперечення (О. Горда, О. Трумко)⁸, проте непрямі засоби спілкування залишилися поза увагою.

Мета статті – з'ясувати особливості викладання непрямих мовленнєвих актів для забезпечення володіння українською мовою як іноземною на рівні B2.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю висвітлення проблеми викладання непрямих мовленнєвих актів в іношомовній аудиторії. Для досягнення поставленої мети використано такі **методи**: описовий, порівняльний, лексико-семантичний та контекстуальний аналіз. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше проаналізовано засоби вираження непрямих мовленнєвих актів в українській мові для подальшого їх вивчення в іношомовній аудиторії.

Виклад основного матеріалу. У Стандартизованих вимогах до рівня володіння українською мовою як іноземною A1 – C2 (укладачі: О. Синчак, Д. Мазурик, Г. Бойко, О. Антонів), схвалених рішенням колегії Міністерства освіти і науки України (протокол від 22.05.2018 № 5/1-7), прописано, що іношомовець для воло-

діння українською мовою на рівні B2 повинен розуміти чималі за обсягом висловлювання та лекції, більшість телевізійних новин і програм про щоденні події, фільми, якщо мова персонажів відповідає літературній мові, а також ідентифікувати та висловлювати погрозу, невдоволення, зауваження, похвалу, осудження тощо. Іношомовець вчиться висловлювати впевненість / невпевненість, можливість / неможливість, припущення / гіпотезу, радість / печаль, задоволення / незадоволення, байдужість, розчарування, гнів / обурення, занепокоєння, страх, тривогу. Йому потрібно вміти робити компліменти, просити вибачення, прохати чи радити, погоджуватися чи відмовлятися. Усі ці та інші, передбачені Стандартизованими вимогами до рівня володіння українською мовою як іноземною A1 – C2, мовленнєві дії потребують знання особливостей творення непрямих мовленнєвих актів.

Директиви. Мовленнєві акти наказу та прохання мають таку структуру: “Я + дієслово спонування + тебе / тобі + дієслово на позначення приписуваної дії в майбутньому” (“Я наказую тобі *ніти*” / “Я прошу тебе *бути чемним*”). Вони відрізняються рівнем категоричності: “наказ має у своїй глибинній структурі припущення, що адресат повинен виконати те, що хоче від нього мовець; прохання – що адресат може виконати, а може й не виконати те, що від нього хоче мовець”⁹. Непрямо виражені мовленнєві акти наказу та прохання передають питальні речення та дієслова умовного способу (“*А не підеш ти геть з моїх очей?*” = йди геть; “*Ти ще довго будеш говорити?*” = мовчи; “*Чи могли б ви передати гроші за проїзд?*” = передайте гроші за проїзд; “*Чи могли б ви подати сіль?*” = подайте сіль; “*Іване, йди додому?*”, речення з дієсловами дійсного способу минулого (“*Закрили двері незапно!*”, “*Отже, пішли!*”), теперішнього (“*А тепер – ходімо додому!*”, “*Нарізаймо овочі для салату кубиками!*”) та майбутнього (“*Ти вже підеш додому!*”) часу.

Для висловлення наказу чи прохання використовують питально-риторичні речення, зокрема питально-заперечні, де “взаємодія питальної форми й заперечного компонента, експлікованого часткою *не*, надає висловлюванню спонукальної сили”¹⁰ (“*Чи не краще тобі залишитися вдома?*”, “*Чи не могли б ви завтра прийти на роботу раніше?*”). Крім цього, використання питальних (питально-риторичних) речень сприяє створенню приємного клімату спілкування та пом’якшує волевиявлення мовця¹¹.

Також важлива роль у формуванні імпліцитного спонування належить оцінному компоненту, який вира-

⁶ Pocheptsov G. G. Kommunikativnyye aspekty semantiki [Communicative aspects of semantics], Kyiv, 1987, P. 128 [in Russian].

⁷ Hladush N. “Komunikativno-prahmatychni kharakterystyky nepriamykh movlennievnykh aktiv” [Communicative-pragmatic characteristics of indirect speech acts], *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Ser.: Filolohichni nauky [Research Bulletin [Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University]. Ser.: Philological Sciences]*, 2009, N. 81 (2), P. 231 [in Ukrainian].

⁸ Trumko O. M., Horda O. M. “Kategoriі stverdzheniia i zaperechennia v lnhvodydaktychnomu aspekti” [Categories of affirmation and negation in the linguodidactic aspect], *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky [Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Ser.: Philological Sciences]*, Melitopol 2018. Iss. XV. P. 66 [in Ukrainian].

⁹ Vezhbtska A. “Rechevyie akty” [The speech acts], *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Lingvisticheskaya pragmatika [New in Foreign linguistics. Linguistic pragmatist]*, 1985, Iss. 16, P. 257 [in Russian].

¹⁰ Miasoiedova S. V. Kategoriia sponukannia i yii vyrzhennia v nepriamykh vyslovlenniakh suchasnoi ukrainskoi movy [The category of imperative and its expression in the Indirect Imperative Sentences of modern Ukrainian language]: Extended abstract of candidate’s thesis : 10.02.01, Kharkiv, 2001, P. 11 [in Ukrainian].

¹¹ Shatilova O. “Implikatory movlennievoho spilkuvannia yak vazhlyva skladova interpretatsii sponukalnykh vyslovlennia” [Implicatures of speech communication as an important component of incentive statements interpretation], *Mova [Language]*, 2018, N. 20, P. 205 [in Ukrainian].

жається у структурі висловлення або поза нею: “Мета оцінних висловлень не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції й ставлення, хвалити й лягати, лестити й ображати, рекомендувати або радити, наказувати або керувати”¹².

Так, реалізуючи комунікативну мету розчарування, незадоволення, зауваження, гніву чи обурення, мовець, як правило, прагне змусити співрозмовника усвідомити свої дії як аномальні → зрозуміти, які наслідки його дії можуть спричинити → повернути адресата до бажаного стану, корисного для нього з погляду адресанта. Він вважає, що слухач свідомо порушує загальноприйняті у суспільстві, з погляду мовця, норми поведінки та є винним у негативному вчинку або події¹³. Наприклад: “*Чи личить вам так поводитися? Ви ж доросла людина!*”, “*Це гріх так чинити! Ми повинні попросити у нього пробачення*”, “*Чого ти смієшся? Я не бачу нічого смішного*”.

Висловлення ж позитивної оцінки забезпечує вираження ставлення адресанта до певного об’єкта дійсності як до зразкового, такого, що потребує його уваги та матиме на нього позитивний вплив: “визнаючи, що *X* є хорошим, людина тим самим отримує мотивацію діяти саме так”¹⁴. Якщо мовець каже: “*Це хорошиий фільм*”, то не тільки спонукає слухача подивитися цей фільм, а й передбачає, що цей фільм йому сподобається. Слухач розуміє: це порада, і якщо він прислухається до неї, то його вибір окупиться задоволенням¹⁵. Зауважимо, що актуалізація поради можлива за таких умов: 1) мовець відчув чи вербально сприйняв потребу скорегувати дії адресата; 2) доцільність дії ґрунтується на інтересах адресата; 3) обоє комунікантів є незалежними; 4) мовець враховує об’єктивну можливість адресата виконати дію; 5) адресат не зобов’язаний виконувати запропоновану дію; 6) саме воля мовця є важливим чинником для виконання поради; 7) невпевненість у результаті¹⁶. Також непрямо висловити пораду мовець може за допомогою дієслів умовного способу (“*Йшла б ти додому, а то*

зараз буде падати дощ”).

Заперечною формою мовленнєвого акту наказу є мовленнєвий акт заборони, що спрямований на припинення діяльності адресата: “*X* говорить *Y*-у, що робити *P* не + можна”¹⁷. Мовленнєвий акт заборони може бути як реплікою-стимулом (“*На території парку заборонено вигулювати собак*”; “*Я забороняю тобі спілкуватися з цим хлопцем*”), так і реплікою-реакцією (“*Чи можна мені піти на вечірку? – Я забороняю тобі йти на вечірку. Щоб ноги твоєї там не було!*”). До непрямих засобів репрезентації заборони належать синтаксичні конструкції, для яких характерними є вираження імпліцитності не тільки у формі категоричного спонукання, але й віддзеркалення волевиявлення у змісті висловлення¹⁸. Таке висловлення з прохібітивним реченням можна трактувати одночасно і як заборону, і як прохання, і як наказ: “*Ти єдина людина, яка знає де я. Не говори про мене нікому*”, “*Хоч би що там було, а ти не повинен покидати рідний дім*”.

Мовленнєвий акт дозволу належить до категоричного спонукання¹⁹: “адресат хоче *P*, точніше вибрав *P*, збирається зробити *P*, але правила, що діють у групі, до якої належать мовець та адресат, такі, щоб зробити *P*, йому потрібна додаткова санкція мовця”²⁰. Функціонує дозвіл, як правило, у вигляді відповіді. Прямо виражений дозвіл передають дієслово *дозволяти* або стверджувальна частка *так* (“*Дозвольте сказати? – Дозволю*”; “*Чи можна відвідати друга завтра? – Так, звісно*”), а непрямий дозвіл реалізує формальне спонукання до дії, яку адресант бажає здійснити²¹: “*Ви дозволите зайти до вас в гості? – Заходьте*”; “*Чи можна піти з вами? – Ідіть*”.

До директивів належить погроза. Це висловлений мовцем намір завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди адресату (залякування) для запобігання намірам адресата виконати певні дії²²: “якщо *X* зробить *P* – буде *Q*, де *Q* – добре”, “якщо *X* не зробить *P* – буде *Q*, де *Q* – погано”, “якщо *X* не зробить *P* – не буде *Q*, де *Q* – пога-

¹² Searle J. R. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*, Cambridge 1976, P. 187 [in English].

¹³ Shalatskiy D. L. “Mistse movlennievoho aktu dokoru sered nehatyvo otsinnykh movlennievnykh aktiv” [The place of speech act of reproach in the system of the speech acts of negative evaluation], *Literaturoznavchi studii [Literary Studies]*, 2012, Iss. 32, P. 355–356 [in Ukrainian].

¹⁴ Miasoiedova S. V., Tkach P. B. “Mistse motyvatsiinoi skladovoi u formuvanni sponukalnoho znachennia nepriamykh vysloven suchasnoi ukrainskoi movy” [The place of the motivational component in the formation of the inductive significance of the implicit statements of the modern Ukrainian language], *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia [Scientific Herald of International Humanitarian. Ser.: Philology]*, 2014, Iss. 13, P. 33 [in Ukrainian].

¹⁵ Nouyell-Smit P. X. “Logika prilagatelnykh” [The logic of adjectives], *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Lingvisticheskaya pragmatika [New in Foreign linguistics. Linguistic pragmatist]*, 1985, Iss. 16, P. 163 [in Russian].

¹⁶ Balandina N. F. *Funktsii i znachennia cheskykh prahmatychnykh klishe v komunikativnomu aspekti* [The functions and values of the Czech pragmatic cliches in the communicative aspect], Kyiv, 2002, P. 181 [in Ukrainian].

¹⁷ Glovinskaya M. Ya. “Semantika glagolov rechi s tochki zreniya teorii rechevykh aktov” [Semantics of speech verbs with regard to speech acts theory], *Russkiy yazyk v ego funktsionirovanii: kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt [Russian language in its functioning. Communicative-pragmatic aspect]*, Moskva, 1993, P. 188 [in Russian].

¹⁸ Teleky M. M. “Vyrzheniia semantyky zaborony v pysemnii komunikatsii” [Expression of semantic of forbidence in the written communication], *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo [International journal: Culturology. Philology. Musicology]*, 2014, Iss. 2, P. 201 [in Ukrainian].

¹⁹ Dedukhno A. V. “Linhvoprahmatychni parametry performatyvnykh aktiv zaborony i dozvolu” [Lingual-and-pragmatic parameters of performative speech acts of prohibition and permission], *Linhvistychni doslidzhennia [Linguistic research]*, 2016, Iss. 43, P. 25 [in Ukrainian].

²⁰ Shatunovskiy Y. B. “Rechevye akty razresheniya y zapreshcheniya v russkom yazyke” [Speech Acts of permission and prohibition in Russian], *Lohycheskiy analiz yazyka: Yazyki etyky [Logical analysis of language. Languages of ethics]*, Moskva 2000, P. 319 [in Russian].

²¹ Shabat-Savka S. “Nepriami vyslovlennia u systemi syntaksychnykh reprezentantiv katehorii komunikativnoi intentsii” [Indirect Speech Acts in the System of Syntactic Representations of Communicative Intention Category], *Linhvistychni studii [Linguistic Studies]*, 2013, Iss. 27, P. 125 [in Ukrainian].

²² Korotych K. “Komunikativni stratehii pohrozy ta podolannia strakhu v dyskursi ukrainskoi presy XX–XXI stolit: movni mekhanizmy vplyvu na retsypiienta” [Threat and fear overcoming communicative strategies in the discourse of XX–XXI centuries Ukrainian press: lingual mechanisms of influencing the recipient], *Visnyk Lvivskoho universytetu [Visnyk Lviv university]*, 2009, Iss. 46, Vol. 1, P. 141 [in Ukrainian].

но²³. Якщо прямо виражена погроза передбачає наявність складнопідрядного речення, у першій частині якого представлено дію, яку слухачеві слід / не слід виконувати, а у другій – наслідки, які чекають на нього, то засобами реалізації непрямої погрози виступають іронічні висловлювання та натяки²⁴. Наприклад: у відповіді на порушення правил поведінки мовець каже: “У моєму домі ви повинні дотримуватися встановлених правил. Не можна приходити, коли вам заманеться і не попереджати мене про це. Прошу не забувати, де ви знаходитеся. Звісно, якщо ви хочете переїхати, то можете чинити як завгодно”.

Комісиви. Реакцію мовця на спонування можуть передавати мовленнєві акти згоди та відмови.

Мовленнєвий акт згоди – це стверджувальна відповідь, яка повідомляє про взяття на себе зобов'язання виконати щось добровільно або вимушено²⁵: “– *Допоможі мені з уроками? – Так, звісно!*”. Непряма згода представлена такими мовними одиницями, які не актуалізують граматичне й лексичне ствердження безпосередньо. Це вигуківі слова, заперечні засоби (заперечно-риторичне питання, подвійне заперечення, одинарне заперечення), питальні речення, риторичні питання, оптативні речення, умовні конструкції, приєднувальні конструкції, сполучники сурядності та підрядності, а також прийменники²⁶. Наприклад: “– *Підемо сьогодні в кіно? – Ова! Чудова ідея*”, “– *Ти думаєш, це добра ідея – не піти на заняття? – А чому вона повинна бути недоброю?*”, “– *Чи прийдете ви сьогодні на тренування? – Хіба в мене є вибір?*”.

Мовленнєвий акт відмови розуміємо як негативну відповідь на вимогу чи прохання співбесідника, який повідомляє про небажання брати на себе певні зобов'язання²⁷. Реалізуючи відмову непрямо, мовець або пом'якшує її перлокутивний ефект, або інформує комунікативного партнера про обставини, що спонукають його негативно реагувати²⁸: “– *Ти зайдеш до мене в суботу? – В мене дуже багато роботи*”, “– *Будь ласка, не говори так голосно. – Нас можуть почути? Тут нікого немає*”, “– *Ви можете позичити мені гроші? – Я ще не отримав зарплати*”.

Репрезентативи. Реакцію слухача на висловлене адресантом повідомлення передають мовленнєві акти схвалення, незгоди та заперечення.

Погоджуючись із висловленим мовцем твердженням та визнаючи його правильним, адресат реалізує мовленнєвий акт схвалення (“– *Сьогодні чудова погода. – Так, день надзвичайно теплий*”). Для непрямого вираження інтенції мовець використовує такий самий набір засобів, що й для мовленнєвого акту згоди (“– *Сьогодні чудова погода. – Невже можна вважати інакше?*”).

Мовленнєві акти незгоди та заперечення можна трактувати так: “незгода: Я не погоджуюся з тобою = Бажаючи зробити так, щоб ти знав, чи думаю я так, як і ти, я говорю: я думаю, що ти не правий”, а “заперечення: Я заперечую це = бажаючи зробити так, щоб ти знав, правильно це чи ні, я говорю: це неправильно”²⁹. Отже, незгода – це реакція на оцінку / комплімент / докір, а заперечення – на ствердження³⁰.

Імпліцитно виражену незгоду позначають розповідні речення, що містять протилежну до повідомлюваної адресантом оцінку: “– *Сьогодні на дворі чудова погода. – Я снігу не люблю*”. Для непрямого заперечення застосовують речення з компонентом *хоч би*; окличні речення зі словами *якби, коли б*; риторичні питання та оклики з початковим компонентом *щоб*; риторичні оклики з препозитивним використанням питально-відносних слів і часток *хіба, невже*; структури з означувальним словом *який, яка, який*³¹: “– *Сьогодні в мене багато роботи! – Що ти кажеш! / Та невже! / Який з тебе працівник*”. Також для висловлення заперечення мовці актуалізують стверджувальні конструкції: “– *Він вже, мабуть, спить. – Хіба? Він же обіцяв дочекатися нас з вечірки*”, “– *Можна, я сьогодні ввечері піду гуляти? – Ми ж хотіли провести вечір разом*”, “– *Можна мені піти завтра до нього в гості? – Це погана ідея*” тощо.

Експресиви. Комплімент – “це певне приємне висловлювання на адресу тієї чи іншої людини, позитивна оцінка її якостей, зовнішності, поведінки тощо з метою встановлення контакту, а іноді з метою отримання преференційного ставлення з боку адресата компліменту”³²:

²³ Prykhodko A. M. “Nimetski kompleksni rehuliatyvy: illokutyvna taksonomiia ta perlokutyvnyi potentsial” [German complex regulation: illocutionary taxonomy and perlocutionary potential], *Komunikatyvni ta kohnityvni problemy dyskursu [Communicative and cognitive problems of discourse]*, Kharkiv, 2001, P. 33 [in Ukrainian].

²⁴ Voitsekhivska N. “Zasoby vyrazhennia pohrozy v ukrainskomu konfliktnomu dialohichnomu dyskursi” [Means of expressing threat in Ukrainian conflict dialogical discourse], *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Humanitarian education in technical higher education establishments]*, Kyiv, 2014, N. 30, P. 27 [in Ukrainian].

²⁵ Borysenko N. D. “Vyslovlennia zghody ta vidmovy v dyskursi brytanskoi dramy: komunikatyvno-prahmatychnyi aspekt” [Expression of Agreement and Refusal in Discourse of British Drama: Communicative-Pragmatic aspect], *Movni i kontseptualni kartyny svitu [Language and conceptual pictures of the world]*, Kyiv, 2015, Iss. 55 (2), P. 25 [in Ukrainian].

²⁶ Hurko O. V. Funktsiino-semantychna katehoriia stverdzhennia v ukrainskii literaturnii movi: Dysertatsiia [The functional-semantic category of affirmation in the Ukrainian literary language: Dissertation], Kyiv, 2018, P. 221–222 [in Ukrainian].

²⁷ Borysenko N. D. “Vyslovlennia zghody ta vidmovy v dyskursi brytanskoi dramy: komunikatyvno-prahmatychnyi aspekt” [Expression of Agreement and Refusal in Discourse of British Drama: Communicative-Pragmatic aspect], *Movni i kontseptualni kartyny svitu [Language and conceptual pictures of the world]*, Kyiv, 2015, Iss. 55 (2), P. 25 [in Ukrainian].

²⁸ Osovska I. M. Vyslovlivannia-vidmova: strukturo-semantychnyi ta komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty (na materialy suchasnoi nimetskoï movy) [Utterances of Refusal: Structural, Semantic, Communicative and Pragmatic aspects (on the material of modern German language)]: Extended abstract of candidate's thesis: 10.02.04, Kyiv, 2003, P. 15 [in Ukrainian].

²⁹ Vezhbitska A. “Rechevyie akty” [The speech acts], *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Lingvisticheskaya pragmatika [New in Foreign linguistics. Linguistic pragmatist]*, 1985, Iss. 16, P. 272–273 [in Russian].

³⁰ Horbach S. S. “Movlennievyy akt deklinatyva yak zasib rehulivannia ta obmezhenia komunikatyvnoi intentsii” [The Communicative Act of Decline as factors of regulation and constrains of Communicative Intention], *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky [Scientific Herald SEU after Lesya Ukrainka]*, 2007, N. 3, P. 72 [in Ukrainian].

³¹ Kardash L. V. Movni zasoby vyrazhennia zaperechennia i protystavleniia v ukrainskii literaturnii movi [Lingual Devices of Expressing Negation and Contraposition in the Ukrainian Literary Language]: Extended abstract of candidate's thesis: 10.02.01, Kyiv, 2009, P. 12 [in Ukrainian].

³² Povorozniuk R. “Osoblyvosti vidtvorennia komplimentiv u “Sazi pro Forsaitiv” Dzh. Golsuorsi” [Peculiarities of rendering compliments in „The Forsyte Saga” by John Galsworthy], *Movni i kontseptualni kartyny svitu [Language and conceptual pictures of the world]*, Kyiv, 2013, Iss. 2, P. 255 [in Ukrainian].

“Ви сьогодні маєте дуже гарний вигляд”, “Ця сукня тобі дуже личить” і т. п. Імплицитно висловити комплімент можна, заперечивши самокритику мовця (“– Мабуть, я дуже позано вчинила, мені варто було піти на цю вечірку. – Ти вчинила правильно”) або позитивно оцінивши не тільки об’єкт розмови, а й адресанта (“Що ти думаєш про пальто, яке купила моя подруга? – Твоя подруга купила чудесне пальто! Та й твоє пальто гарне, ти давно його купила?”). Також непрямий комплімент може бути складовою частиною інших мовленнєвих актів, наприклад, докору³³: “Треба бути дуже сміливим, щоб говорити зі мною таким тоном”.

Традиційно, просячи вибачення, ми використовуємо дієслова *вибач / пробач*. Проте, у повсякденній комунікації вибачення може бути виражено і непрямыми мовленнєвими актами за допомогою пояснення, прохання, обіцянки чи повідомлення. Наприклад: “Я зробив усе, що міг для того, щоб розв’язати цю проблему”, “Не ображайтеся на мене, будь ласка?”, “Я більше не буду запізнюватися”, “Я знаю, що не зміг тобі допомогти”.

Інтенцію глузування передає мовленнєвий акт іронії. Розпізнати іронію можна тільки в контексті. Реалізацію непрямо вираженої іронії забезпечують розповідні речення, які побудовані на основі суперечності між буквальним і переносним значенням висловленого³⁴. Наприклад: “Ви вчинили правильно! Тепер я розумію, хто такі справжні друзі” (реакція на відмову друзів вам допомогти).

Декларативи. Мовні дії часто спрямовані на констатацію реального або нереального факту, а також передавання повідомлень про світ, доквілля, явища, події тощо, що забезпечує мовленнєвий акт інформування (“Сьогодні чудовий день”; “Дослідники винайшли ліки проти раку”; “Я мрію поїхати відпочивати на море”). Імплицитно інформування передають питально-розповідні конструкції: “Якщо не подорожувати, то як пізнати світ?”, “Як ми можемо вірити іншим людям, якщо часто самі говоримо неправду?” тощо.

Висновки. У повсякденній міжособистісній комунікації мовці висловлюють свої комунікативні інтенції імплицитно, тому навчально-методичні матеріали з української мови як іноземної повинні показувати особливості реалізації непрямих мовленнєвих актів. Іншомовець, вивчаючи українську мову, аналізує ситуації, коли комунікативна мета виражена непрямо, та набір граматичних засобів, які її забезпечують. Такі знання сприяють формуванню комунікативної компетентності та забезпечують адекватну мовленнєву і поведінкову реакцію співрозмовника.

Перспективи подальших досліджень – аналіз непрямих засобів реалізації комунікативних інтенцій для викладання української мови як іноземної на рівні С1.

Oksana Trumko. Theoretical and methodological principles of teaching indirect speech acts in a foreign-language audience. The paper deals with the issue of teaching indirect speech acts in a foreign-language audience. Main means of realization of indirect directives (request, order, advice, permission, prohibition and threat), commissives (agreement and refusal), representatives (approval, disapproval and negation), expressives (compliment, apology and irony) and declarations (informing) are examined, which are studied by foreigners at the Ukrainian language proficiency level of B2. That is what determines the **relevance** of the article. **Research methods.** The descriptive method and the method of comparison are applied for the analysis, synthesis and summary of scientific theories. The descriptive method is also used to characterize the conditions that influence the realization of speech acts: communicative intentions, models of the addresser / the addressee, communicative past / future, etc. The language means of expression of speech acts are systematized by methods of lexical-semantic and contextual analysis. **The scientific novelty.** The paper is the first to analyze the means of expressing indirect speech acts in Ukrainian for their further study in a foreign-language audience at the Ukrainian language. **Conclusions.** It is proved that teaching materials in Ukrainian as a foreign language should contain examples of the use of indirect speech acts in the process of communication. This will enable foreigners, learning the Ukrainian language, to master the peculiarities of indirect communication, and contribute to the formation of communicative competence, providing an adequate speech and behavioral response.

Key words: Ukrainian as a foreign language, levels of proficiency in Ukrainian as a foreign language, indirect speech act, language means.

Oksana Trumko – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв’язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”. У доробку – 36 наукових публікацій. Коло наукових зацікавлень: соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика та лінгвістика тексту, методика викладання української мови як іноземної.

Oksana Trumko – candidate of philological sciences, research associate of the International Institute of education, culture and relations with the diaspora Lviv Polytechnic National University. The author of 36 works. Research interests: sociolinguistics, communicative linguistics and linguistics of the text, the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

Received: 06.02.2019

Advance Access Published: March, 2019

© O. Trumko, 2019

³³ Mykytiuk Yu. V. “Typy realizatsii eksplitsytnykh ta implitsytnykh smysliv pid chas vyslovlennia priamykh ta nepriamykh komplimentiv” [Types of realization of the explicit and implicit meanings in the expression of direct and indirect compliments], *Nauka i osvita Novyi vymir. Filolohiia [Science and Education a New Dimension. Philology]*, 2016, Iss. 106, P. 59 [in Ukrainian].

³⁴ Huivaniuk N. V. Patsaraniuk Yu. M. Sposoby realizatsii ironii u strukturi vyslovlennia [The ways of realization irony in the structure of expression], Chernivtsi, 2009, P. 24 [in Ukrainian].